

På 1980-talet har grundkartan över Finland i skalan 1:20 000 utkommit i sin slutliga version — i fortsättningen kommer lantmäteristyrelsen bara att ge ut korrigerade upplagor av den samt kartor i mindre skala. Omkring 400 av grundkartans sammanlagt 3 712 blad gäller de svenska språkområdena i landet.

Grundkartan är den kartografiskt bästa av våra kartor hittills, och den första där man i princip har försökt få också ortnamnen fullständigt och riktigt kartlagda. I tre olika omgångar har namnsakkunniga granskat och rättat kartornas namnskick, till en början med hjälp av samlingarna i våra ortnamnsarkiv. För den senaste upplagan har namngranskarna följt med kartograferna ut på fältet och kontrollerat och kompletterat kartnamnen med "namnkunniga" orsbors hjälp. Som resultat av det här arbetet upptar kartorna nu omkring 100 000 svenska ortnamn i kontrollerad och språkgranskad form.

I stort sett har granskarna arbetat enligt precis samma principer i alla delar av landet. De viktigaste bland dem är att namnen har anförts i en till riksspråket anpassad så kallad normaliserad form och att de har stavats i enlighet med gällande stavningsregler.

Särskilt i Österbotten har man ibland fört fram uppfattningen att kartorna borde återge namnen just sådana som de används av den lokala befolkningen, alltså i dialektal form. Andra kritiker brukar igen hänvisa till äldre kartor och skifteshandlingar och vill ha in namnens "hävdvunna" skrivformer på kartan.

Gentemot alla sådana förslag kan först och främst framhållas att det är en i de nordiska länderna allmänt omfattad och vid namnvårdskonferenser fastslagen huvud-

princip att ortnamn i det allmänna språkbudet normalt skall stavas enligt gällande rättskrivningsregler. Kartorna och det centrala ortnamnsförrådet hör till den allmänna egendom som inte kan utformas fritt enligt enskilda landsändars och smakrättingars tycke.

Dialekterna är i princip talspråk, med begränsad utbredning och stora regionala och individuella variationer. En dialektform av ett ortnamn används ofta bara på en gård eller i en by eller bydel; i grannbyarna och grannsocknarna har man andra mer eller mindre avvikande uttalsformer. De officiella kartorna kan inte jämsides uppta alla de dialektformer av namnen som används i trakten.

Det finns inte heller någon allmänt omfattad rättskrivning för dialekterna, bara fonetiska beteckningssystem som varierar hos olika författare och på olika håll. Bara den som kan tala en dialekt kan också läsa den. Namnens dialektformer kan bara så gott det går citeras i bygdemålsfärgad text.

Ungefär lika förhåller det sig med gamla skrivformer från tiden före stavningsreformen 1906 i äldre urkunder av olika slag. De representerar sin tid och sitt språk, och har säkert varit mer eller mindre språkriktiga när de skrevs. Men hos andra skrivare från en annan tid möter annorlunda former av namnen, och alla de olika formerna kan ändå inte anföras på kartan. De stilvärden som de historiska namnformerna representerar gör sig allra bäst när namnen citeras i lämpligt sammanhang eller förekommer på en gammal karta inom glas och ram.

De officiella kartorna görs för den stora allmänheten och alla dess myndigheter och andra namnbrukare, och de får inte ha någon anstrykning av bygdemål eller stilimitation, utan måste vara avfattade på ett

skriftspråk som kan accepteras överallt. Avsteg från den gällande stavningen kan alltså bara gälla enstaka hävdvunna skrivformer som **Qvidja** och **S:t Michel**, som alla är någorlunda överens om. I fall som kommundelsnamnet **Solf** och alternativa "skönskrivningar" som "Bromarf", "Kalfdahl", "Nääs" och "Westerkulla" är det fråga om onödiga avvikelser från gängse skrivsätt.

I namnskicket på våra kartor finns i alla fall ett slags variationer i skrivsättet som det kan vara skäl att förklara för uppmärksamma och förundrade kartanvändare. De gäller sammanskrivning och särskrivning av vissa typer av så kallade sammansatta namn.

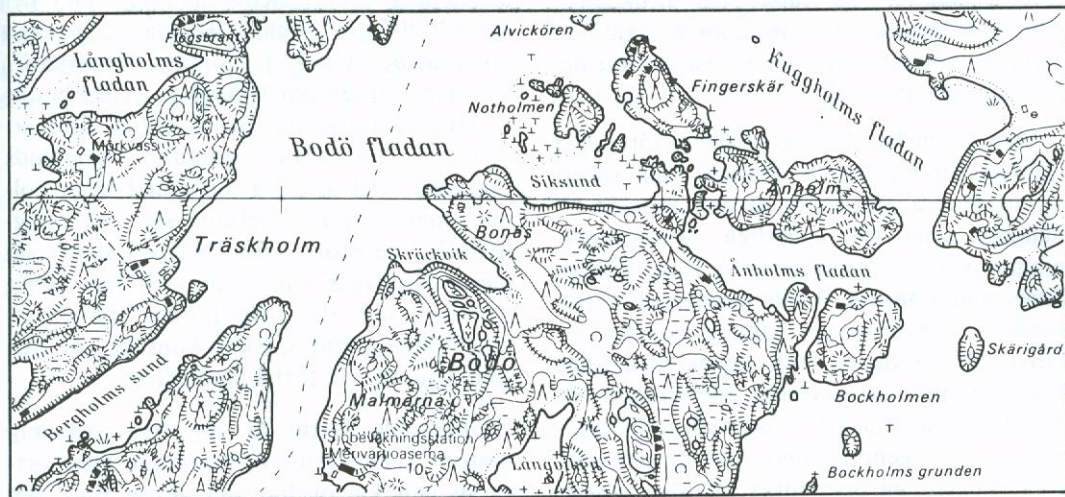
Med exempel valda bland kända namn på viktigare orter kan vi konstatera att det i Nyland står **Kallviksudden** och **Kronbergsfjärden** vid Helsingfors liksom **Älgsjöskatan** i Ingå och **Lindövik** i Tenala. På samma sätt står det **Finbofjärden** och **Herröskatan** på och kring fasta Åland, **Storsjöträsket** i Sideby och **Alholmsfjärden** vid Jakobstad. Men lika konsekvent är alla sådana namn särskrivna i den åländska och åboländska skärgården, såsom **Lotsholms strömmen** i Föglö och **Ubberholms fjärden** i Kökar, **Ångskärs fjärden** i Brändö och **Berghamns fjärden** i Houtskär och Nagu, **Vattkast viken** i Korpo och **Hamnholms gloppet** i Hitis.

De här avvikelserna är en följd av att skrivtraditionen har utvecklats lite olika på skilda håll i landet. I en del trakter har ett namnskick med normaliserade skrivformer hunnit införas före kartornas tid, kanske under medverkan av lärare, tidningar och myndigheter. På andra håll har skrivformerna på kartan mera direkt kommit att grundas på de namnformer som befolkningen nyttjar i sitt dagliga språkbruk.

I det genuina talspråket ute i bygderna har namn av den här typen genomgående varit flerordsuttryck, uttalade med huvudtrycket på slutleden. Det är helt enkelt fråga om den vanliga så kallade frasbetoningen i svenskan, i uttryck som "Dagens Nyheter", "Janssons frestelse", "öppna havet" osv. Den kan bara förekomma i fasta uttryck bestående av två eller flera ord, men aldrig i egentliga sammansättningar.

Namn bestående av två eller flera ord har överallt godtagits som särskrivna när slutleden står i obestämd form, som **Hästnäs sund**, **Hangö udd**, **Ålands hav**. De har överensstämt med riksspråkets regler och inte krävt någon korrigering.

Men i dialekterna har bestämd form varit den vanliga i alla uttryck av den här typen. Lika regelbundet som man har talat om t.ex. "Borgå bässarna", "Övergårds korna" och "Kalles mössan" har ortnamnen haft former som **Brännäs örarna**, **Västernäs fladan** och **Svinö fjärden**.



Utsnitt av grundkartan 1033 03 över skärgården i Nagu Nötö.
© Lantmäteristyrelsen, Helsingfors 1988

Det är på den här punkten som skrivtraditionen har sökt sig olika vägar. Bestämd form efter genitiv skall i nutida riksspråk förekomma bara i sammansättningar som **lördagskvällen** och **Runebergsgatan**, medan uttryck bestående av två eller flera ord skall ha obestämd form som i **lördagens kväll** och **Eino Leinos gata**.

Enligt riksspråkets regler har man i mera fastländska landsändar, på fasta Åland och i Nyland och Österbotten, vant sig att skriva antingen t.ex. **Svinö fjärd** eller **Svinöfjärden** men att aldrig förena en fristående genitiv med slutled i bestämd form.

Ute i Skärgårdshavet har man fortsatt med att uttala namnen som tvåordsnamn och varit van att skriva dem på samma sätt. Den här skrivtraditionen har varit så stark att det har fallit sig naturligast att bibehålla sårskrivningen också på kartorna. Det gamla folkliga namnskicket har inte heller i andra avseenden normaliserats med hård hand, till fullständig överensstämmelse med riksspråket.

En annan typ av namnformer vilkas skrivning länge har varit vacklande är de som består av ett ortnamn med en tillfogad särskiljande bestämning, som **Söderlångvik** och **Västra Rösund**.

På lite äldre kartor liksom i lantmäterihandlingar och andra urkunder är det fullt av namnformer som **Lill-Bodö**, **Norr-Helsingby**, **Väster-Rösund** och **Ytter-Sundom**. Det skrivsättet var länge det brukliga i svenskan liksom i tyskan, som det antagligen härstammar från, och i finskan, där det fortfarande är regel.

Men i svenskan har det alltmera fått träda tillbaka för två andra skrivsätt som säkert är att föredra. Det första av dem innebär att namnen görs till egentliga sammansättningar och följaktligen skrivs t.ex. **Lillpelinge**, **Söderlångvik**, **Västersvartö** och **Ytter-sundom**. I Sverige har sådana skrivformer blivit allt vanligare, och de är ofta både korta och lätta att använda. Men ibland blir de otympliga, som ett "Västerrösund" skulle vara, och genomgående har de det felet att det egentliga ortnamnet får liten begynnelsebokstav och lätt tappas bort, som i **Storkanskog**.

Det alternativa och kanske bästa skrivsättet grundar sig på insikten att ett **Lill-Bodö** i själva verket återger dialektens vanliga form av "lilla Bodö". Adjektivets slut-a har bara regelrätt fallit bort i icke fullt betonad ställning, på samma sätt som i uttryck som "stor delen av folket" och "ute på väster sidan". De mest riksspråkligt korrekta formerna är alltså t.ex. **Lilla Bodö**, **Norra Helsingby** och **Västra Rösund**.

På tal om vacklande språkbruk när det gäller ortnamn skall jag ytterligare ta upp ett par företeelser som inte direkt gäller kartnamnen men väl deras användning i tal och i synnerhet i skrift.

Den första av dem gäller prepositionsbruket vid namn på olika slags orter. Särskilt hos nya redaktörer i tidningar och radio har jag observerat ett tilltagande bruk av prepositionen **på**, som antingen beror på att journalisterna inte riktigt vet vad för slags orter de talar om eller också representerar ett nytt språkbruk i vardande.

I ett särskilt utmanande exempel talades det om att Åbo svenska teater skulle besöka "Rosala på Hitis". Eftersom det här är fråga om två skärgårdsbyar och öar i Dragsfjärd har språkkänslan ovanligt svårt att godta att de så här anbringas "på" varandra.

Åtminstone hittills har det varit det brukliga att använda prepositionen i på tal om byar och kommuner liksom städer och andra slags samhällen. Lika väl som det heter "i Skogby" och "i Tenala" säger man att man bor t.ex. "i Björkö i Houtskär". Då är det fråga om Björkö by, som består av ett tjugotal gårdar och trettioholmar, och om Houtskärs kommun i Åbolands skärgård. Det är bara ute bland byns holmar som man kan befinna sig "på Långholm", "på Storö" osv. Något "skär" vid namn Houtskär finns inte och har aldrig existerat, och det ofta hörda "på Houtskär" låter alltid särskilt konstigt för den som känner till förhållandena.

Under de fyrtio år jag har rört mig runtom i bygderna och arbetat med ortnamn och kartor har jag aldrig hört den bofasta befolkningen göra något undantag från de här reglerna. I ortsbornas öron har

det en nedlåtande och ringaktande klang när redaktörer och andra fastlandsbor talar om händelser "på Kumlinge" och "på Björkö" och "på Rosala". Uttrycken får en biton av "någonstans ute på en holme eller udde" som inte kan tilltala dem för vilka det är fråga om en socken eller by som är deras hemort.

Uttryckssättet beror kanske på en oriktig föreställning att det skulle vara rätt eller moderiktigt att använda **på** före alla ursprungliga namn på öar och andra liknande terränglokaler, oberoende av vad namnen numera betecknar. Men inte säger vi ju t.ex. "på Stockholm" eller "på Hangö" eller "på Ekenäs". Reglerna för svenskt språkbruk är nog oförändrade på den här punkten. Det gäller bara att hålla reda på vad det är man talar om och välja sina prepositioner efter det, när det t.ex. är fråga om någonting som har hänt "i Rosala (by)" som ligger "i Hitis (skärgård och kommun-del)".

Det råder också en tilltagande osäkerhet om hur namnen på olika slags orter skall kombineras med varandra utan preposition. Kors och tvärs försöker man sig på att skriva "Åland, Degerby", "Degerby, Åland", "Ålands Degerby" osv., som det förefaller utan att se någon klar skillnad mellan uttryckstyperna.

Här beror svårigheterna på att man har blandat ihop två skilda uttryckssätt. Det gamla folkliga sättet har varit att tala om t.ex. "Lemlands Norrby" för Norrby i Lemland och "Houtskärs Björkö" för Björkö i Houtskär, på precis samma sätt som orter av andra slag kallas t.ex. "Norr-

by Storängen" och "Långholms Västerud-den".

Ett annat nyare uttryckssätt som antagligen härstammar från myndigheternas språk är att i stället skriva t.ex. "Norrby, Lemland" och "Björkö, Houtskär". Det skrivsättet har en officiell karaktär och är närmast besläktat med personuppgifter som "Nylund, Erik S., telefonmontör" o.d.

I uttryck av den första typen förser man namnet på den omtalade orten med en framförställd genitivisk lägesbestämning, som i "Lemlands Norrby" för Norrby i Lemland. I de senare fallen tillfogas det lägesbestämmande namnet efter komma, som i "Norrby, Lemland".

Men när namnet på den större lägesbestämmande orten slutar på vokal eller -s bildas uttrycken av den första typen utan något genitiv-s: "Lemlands Norrby" motsvaras av t.ex. "Iniö Norrby" och "Pellinge Söderby" eller "Pargas Norrby". Då är det bara ordföljden och kommatecknet som skiljer åt de två uttryckstyperna "Iniö Norrby" och "Norrby, Iniö".

Eftersom en stor del av våra sockennamn slutar på vokal har gränsen mellan typerna suddats ut, med otaliga felvända "Åland, Degerby" som följd. Läsarens tanke söker förgäves något "Åland" som skulle ligga i "Degerby", och stannar bara i relativt klara fall för att det måste vara "Ålands Degerby" som skribenten avser. I alla de övriga fall där texten borde klargöra vilken ort det är fråga om förblir den obegriplig.